

Over slaapgewoonten van vogels, die van de merel in het bijzonder

Door Jan Marbus, Vogelwerkgroep CJN

Hoewel over bepaalde natuurverschijnselen soms veel is geschreven, boeit iets je des meer, wanneer je het eenmaal zelf ontdekt hebt. Voor mij gelden de slaapgewoonten van vogels als zodanig.

Wie kent niet de zwarte spreeuwenwolken in de avondschemering? Fascinerend zijn de manoeuvres wanneer de afzonderlijke zwermen elkaar ontmoeten. Juist door deze opvallende vertoningen is de spreeuw wel het klassieke voorbeeld geworden van een gemeenschappelijk de-nacht-doorbrengen. Maar er zijn nog veel meer soorten, die er een speciale roestgewoonte op na houden: kauwen en zwarte kraaien kennen slaaptrek, evenals de verschillende meeuwensoorten. Verder is het o.a. bij steltlopers, duiven, zwaluwen en kwikstaarten bekend.

Zo'n gemeenschappelijke slaappleats is een typisch verschijnsel in trektijd en winter, m.a.w. de tijd waarin er niet gebroed wordt. Dan vertonen de vogels een meer sociale instelling. Ze sluiten zich aaneen in grote of kleine groepen en leven zo in een „gemeenschapje”. Gedurende de voortplantingstijd zien we echter het individu meer op de voorgrond treden. Een paartje bezet een territorium en is hieraan gebonden zolang het broeden en grootbrengen der jongen voortduurt.

De groepjes, buiten de broedtijd ontstaan, zoeken eveneens een gemeenschappelijke slaappleats op. Hier vindt dus nog eens een binding plaats, wat resulteert in wolken vogels van soorten als spreeuwen, boerenzwaluwen en kramsvogels, of kleine aantallen als bij witte kwikstaarten en eksters.

In december 1963 ontdekte ik bij toeval een merelslaappleats in de buurt van Wageningen. Het voor mij volkomen nieuwe hieraan en onverwachte voor een soort als de merel leidde al spoedig tot een nadere studie. In februari '64 gestarte tellingen wezen op een grotere beslapping dan vermoed was. Allerlei vragen rezen en gepoogd werd een antwoord te vinden. Een duik in de literatuur leverde als enige wetenschap op, dat er in de Nederlandse tijdschriften niets over te vinden was. Naspeuringen in Duitse bladen stootten op onderzoekingen van Dr. R. Heyder uit Oederan (Saksen), die in 1929 ook met een slaappleats van merels kennis maakte. Uit-

gebrede studies werden door hem verricht over aantal, tijd van aanvliegen met betrekking tot lichtsterkte, enz. De resultaten van zijn onderzoek werden gepubliceerd in Mitteilungen des Vereins Sächsischer Ornithologen.

Al spoedig bleek, dat het hier geen abnormaal verschijnsel betrof, maar eenvoudig iets wat nooit opgevallen was. Dit laat zich gemakkelijk verklaren, wanneer we het gedrag tijdens de slaaptrek van de merel vergelijken met een soort waarvan het algemeen bekend is, de spreeuw. Tegen de avond verzamelen de spreeuwen zich kwetterend op hoge televisiemasten of in het topje van een hoge boom. Zodra er een groepje soortgenoten op weg naar de slaappleaats komt overvliegen, verlaten de spreeuwen hun post en sluiten zich bij het vliegende groepje aan. Van verschillende kanten naderen nu dergelijke groepen de slaappleaats, sommige uitgegroeid tot zwermen, en erboven wordt vaak nog een demonstratie gegeven van vliegkunst en massaformatie. Op een gegeven ogenblik strijkt het merendeel der vogels neer en onder veel geruis en gekwetter zoekt elk exemplaar een plaatsje op.

Heel anders verloopt de slaaptrek van de merel.

Aan het eind van de middag stoppen de vogels met fourageren en gaan in een struik of boom zitten. Hierbij klinkt af en toe het ietwat klagelijk „srii”. Naarmate de zon verder wegzakt klimmen de merels geleidelijk hoger in de boom of vliegen op naar het dak of een T.V.-mast. Het „srii”-geroep neemt nu toe en zo nu en dan vliegt er een merel in de richting van de slaappleaats. Dit voorbeeld wordt door meerdere exemplaren gevolgd en al gauw zijn alle opweg. Ontmoeten ze onderweg geen barrière, waar stuwung op kan treden, dan vliegen de meeste regelrecht, soms even neerstrijkend in struikgewas, op de slaappleaats af. Een eventueel pad wordt in snelle vlucht overgestoken en de vogels schieten het slaapbos binnen. Slechts een lichte „srii”roep kondigt hun komst aan. Hoe later in de schemering, hoe sneller de slaaptrek verloopt, dus met minder onderbrekingen. Zolang er nog vogels op de slaappleaats arriveren klinkt daar een algemeen „pienk-pienk”geroep. Verstomt dit geluid, dan vallen er ook geen merels meer binnen.

Uit gegevens van elders in het land over slaappleaatsen van de merel blijkt een zekere voorkeur voor de samenstelling hiervan. In bosrijke streken bestaat deze nl. uit sparren of dennen, meestal niet ouder dan 30 jaar. Vaak dicht opeen geplant hout, zodat er moeilijk in te komen is en een donkere indruk geeft. Bij afwezigheid van deze soorten wordt wel een groepje rhododendrons in een stadspark genomen. Zeker blijkt hier dus een voorkeur voor zogenaamde „evergreens”.

Uit Amsterdam werd een slaappleaats gemeld, die niet uit een dergelijke soort bestond, hier was sprake van dicht struikgewas met stekels. Ook is het zeer wel mogelijk dat het al of niet in blad zijn van het loofhout, bepalend is voor het opzoeken van de slaappleaats. Juist de voorkeur voor een dichte en donkere vegetatie kan de merels gedeeltelijk leiden tot een genoodzaakt sociaal slapen. Het verband tussen bladontwikkeling van het

loofhout en het opzoeken van de gemeenschappelijke slaappleats is iets wat nog nadere studie vraagt.

Nog een ander opmerkelijk verschil bleek uit vergelijking van de verkregen gegevens van diverse slaappleatsen, nl. de aantallen individuen per slaappleats. Verreweg het grootste aantal slapers werd geteld bij Ede, nl. meer dan 500 ex. in januari 1964.

Daartegenover staat Amsterdam, vanwaar slechts kleine slaapgemeenschappen gemeld werden, omstreeks 50 ex. Een uitzondering vormde hierop het Amsterdams Bos met ongeveer 300 ex. (febr. '65).

Hoewel gebaseerd op zeer weinig gegevens, wil ik hier toch iets over zeggen. Bekijken we de landschappelijke omgeving van Ede en vergelijken we deze met die van Amsterdam, dan zien we dat Ede voor meer dan de helft door bos omgeven wordt. Voor Amsterdam geldt slechts het grenzen aan een boscomplex (A'damse Bos). De gewenste „evergreens” (den, spar) zullen de vogels alleen in het bos in de juiste hoeveelheid en concentratie vinden. Westelijk van Ede ligt de Gelderse Vallei die deze gevraagde vegetatie niet biedt. Oostelijk kunnen de merels echter zeer goed terecht. Vandaar dat het accent valt op de slaappleats gelegen ten oosten van de bebouwde kom. Deze herbergt hierdoor het merendeel der merels. Rondom Amsterdam valt, op één plaats na, geen noemenswaard bos te vinden. Zodoende is een grote concentratie van slapende vogels ook niet mogelijk. We zien hier en daar, vaak op geringe afstanden, kleine slaapgemeenschappen in plantsoentjes of even buiten de stad. De enige mogelijkheid tot concentratie is aanwezig in het Bos en we zien dan ook een flink aantal merels hier de nacht doorbrengen.

Hieruit meen ik de vage conclusie te mogen trekken, dat grote slaappleatsen te verwachten zijn bij door bos begrensde plaatsjes. Ontbreekt het bos echter, dan zullen we slechts kleine slaapgemeenschappen zien in stadsparken of even buiten de bebouwde kom.

Hierbij wil ik nog even opmerken, dat het genoemde aantal van 500 merels op de slaappleats bij Ede zeer waarschijnlijk niet de top was. Dit vermoeden berust op een vertekend beeld, ontstaan door verplaatsing van de waarnemingsplaats.

De Wageningse slaappleats had in november 1964 een top van 230 vogels. In januari 1965 werden 150 slapers geteld. Ook Heyder vermeldt een uitschieter in november 1930: meer dan 168, bij een normale beslapping van 130 ex. Wanneer in Ede in januari 500 vogels geteld worden is het dus zeker mogelijk dat het novemberaantal aanzienlijk hoger lag.

Nieuwe tellingen zullen hieromtrent zekerheid moeten geven. Nader onderzoek geldt overigens voor meer punten. Zo is het verleggen van de slaaptrekroute in de loop van het slaapseizoen iets wat nog niet geheel duidelijk is. Ook de verschijningsdata en duur van het slapen van kramsvogels en koperwieken op dezelfde plaats dienen nader bestudeerd te worden. Schrijver houdt zich bijzonder aanbevolen voor reacties.

• *Het adres van de schrijver luidt: Jan Marbus, Dolderstraat 31, Wageningen.*